

Međunarodni odnosi

Izvorni znanstveni rad
UDK 327 : 355.43(73)

Reaganov »Rat zvijezda«

Radovan Vukadinović

Fakultet političkih nauka, Zagreb

Sažetak

Strategijska obrambena inicijativa (SDI) predstavlja novi američki vojni projekt koji unosi bitne promjene u cjelokupno američko vojnotehnolojsko, doktrinarno i političko djelovanje. Taj je projekt početno obrazlagan kao izraz nastojanja američke administracije da nadomjesti zastrašivanje, utemeljeno na ofenzivnom oružju i stalnoj prijetnji masovnom odmazdom, novom vrstom sigurnosti koja bi se zasnivala na obrani i zaštiti. U tehničkom pogledu, SDI bi trebao biti savršen sistem koordinirana djelovanja, koji bi pravodobnom detekcijom otkrivao putanje sovjetskih raketa i uništavao ih prije nego što bi bojeva glava napustila atmosferu. Brojne tehnolojske, ekonomijske, političke, moralne i druge implikacije i konzekvencije prihvaćanja toga novog sistema predmet su rasprava i sukoba i unutar Sjedinjenih Država i u međunarodnoj zajednici uopće.

Ako se za raketu MX i evrorakete može tvrditi da se uklapaju u novi stratejski koncept pomoću kojega Reaganova administracija želi promatrati bilateralne stratejske odnose, najavljena utakmica u svemiru »Rat zvijezda« ili SDI (Strategijska obrambena inicijativa) znači daleko više i u biti vodi k mijenjanju kompletne stratejske doktrine uzajamnoga sigurnog uništenja (MAD). Iako druga strana — Sovjetski Savez — nije nikada javno priznala da prihvaća u cjelini MAD, ipak je iz sovjetskog ponašanja, kao i iz prihvaćanja odredbi SALT-1, bilo evidentno da se stratejski balans u SSSR-u promatra kao nešto što je uglavnom fiksirano na bazi ravnoteže koja se bitno ne može izmijeniti. Iz nuklearne ravnoteže proizlazi i zaključak o mogućem uzajamnom sigurnom uništenju, dakle o mogućnosti da se primi prvi i protivniku zada drugi udar, što bi na obje strane trebalo biti sasvim dovoljno jamstvo da neće doći do nuklearnog rata. Da li je to jamstvo sasvim dovoljno i za budućnost sigurno rješenje, pitanje je koje prelazi okvire ovoga razmatranja.

Međutim, u prihvaćanju doktrine uzajamnoga sigurnog uništenja Sjedinjene Države i Sovjetski Savez sporazumjeli su u doba detente da je jedna od ključnih pretpostavki tako postavljenog balansa da nijedna od dvije nuklearne supersile neće pokušati realizirati neke dodatne obrambene sposobnosti kojima bi se smanjila neprihvatljiva šteta nanesena eventualnim nuklearnim udarom. Zahtjev za postojanjem stalno vidljive i moguće neprihvatljive štete sastavni je dio doktrine uzajamnoga sigurnog uništenja koji jamči njezinu upotrebljivost i uvjerljivost za obje strane. Onoga trenutka kad bi jedna od dviju supersile postigla viši stupanj obrane, tada bi automatski otpala mogućnost nanošenja neprihvatljive štete nuklearnim udarom njezinom teritoriju, a samim tim i njezine ofenzivne mogućnosti izgledale bi znatno drukčije. Država koja bi riješila pitanje svoje obrane pred nuklearnim udarom protivnika mogla bi jednostavnije krenuti u preventivni nuklearni napad i zadati prvi udar protivniku, sigurna da će njegov drugi udar biti znatno blaži i umanjen postojanjem koherentne obrane.

Imajući to na umu, nakon dugih pregovora, u Ugovoru o ograničavanju strategijskog oružja (SALT-1), dvije su se strane sporazumjele o tekstu člana V i ističu: »Svaka od strana se obvezuje da neće razvijati, isprobavati ili primjenjivati ABM sisteme ili komponente koje su bazirane uz more, zrak, oko baza ili oko pokretnih baza na zemlji.¹ Svaka strana dobila je mogućnost držanja do 100 obrambenih raketa koje predstavljaju nacionalni ABM sistem. Na tim osnovama nastalo je i uvjerenje da je uzajamno zastrašivanje, utemeljeno na mogućnosti uzajamnoga sigurnog uništenja, čvrsta i gotovo neizmjenljiva kategorija strategijskoga nuklearnog balansa.

Međutim, prvi znaci promjena toga stava postali su evidentni dolaskom Reaganove ekipe u Bijelu kuću. U nizu izjava odgovornih predstavnika administracije bilo je isticano da Sovjetski Savez krši SALT-1, da se suprotno odredbama Ugovora stvara veliki ABM radarski sistem oko Krasnojarska, da su američke ICBM rakete izložene opasnosti od sovjetskoga iznenadnog uništenja u prvom udaru i, na kraju, da je neophodno pronaći nova sredstva kojima bi se zaštitila američka nuklearna sila.

U svome poznatom govoru od 23. ožujka 1983. godine Ronald Reagan je, nakon razgovora sa svojim vojnim savjetnicima, najavio novu veliku promjenu u američkome vojnotehnoškom, doktrinarnom i političkom stavu. Obraćajući se naciji, Reagan je rekao da »večeras pokrećemo jedan nov napor koji ima za cilj da promijeni tok ljudske povijesti.«² Taj novi veliki poduhvat, službeno nazvan: Strategijska obrambena inicijativa (SDI), trebao bi u slijedećih šest godina odnijeti oko 30 milijardi dolara i učiniti postojeće nuklearno oružje, po Reaganovim riječima, »nemoćnim i zastarjelim«. Početna obrazloženja novoga velikog vojnog projekta bila su vezana uz tvrdnju da nova administracija želi izmijeniti zastrašivanje, zasnovano na ofenzivnom oružju i stalnoj prijetnji masovnom odmazdom; novom vrstom uništenja nudi se sigurna obrana, a protivničke rakete bi trebale biti uništene prije nego što dolete do cilja.

1 Tekst Ugovora vidi u: SALT Handbook: Key Documents and the Issues 1972—1979, Washington 1979, str. 15—22.

2 Cit. po *Weapons in Space: Moving toward a New Era*, The New York Times, March 3, 1985.

Pro i contra SDI

Za razliku od nekadašnjih pokušaja da se umjesto ofenzivnog oružja razvijaju obrambeni sistemi, što je primjerice zagovarao Johnson i što je bilo odbačeno kao tehnički neizvedivo, Ronald Reagan sada tvrdi da je u suvremeno doba postignuta takva mogućnost tehničkog djelovanja da se može pretpostaviti kako će tokom nekoliko slijedećih godina, uz razvoj različitih industrijskih grana, biti ostvarena takva obrana. Cinjenica je da su Sjedinjene Države i proteklih godina provodile istraživanja obrambenog karaktera, što je uostalom bilo u skladu s članom V SALT-1 koji je dopuštao takvu istraživačku mogućnost na polju obrane. Projekti poput Talon Golda i Homing Overlay Experimenta bili su izrazito istraživačke prirode i uglavnom su bili postavljeni na rješavanju jednostavnih problema na bazi sistema »metkom protiv metka«. Sada najavljeni projekt SDI ima, međutim, sasvim drukčije kvalitete. Već ove godine na njega bi trebalo utrošiti 3,7 milijardi dolara, radi se na okupljanju vrhunskih znanstvenih kadrova, a neki američki pisci podsjećaju da sve to sličí početnoj fazi eksperimenta Manhattan.

U tehničkom pogledu SDI bi trebao predstavljati savršen sistem usklađenog i koordiniranog djelovanja, gdje bi se pravodobnom detekcijom otkrivala putanja sovjetskih raketa, koje bi bile uništene pomoću laserskih zraka prije nego što bi bojeva glava napustila atmosferu. To, naravno, podrazumijeva izvanredno preciznu koordinaciju svih dijelova sistema, ispravno funkcioniranje laserske stanice u svemiru i stalno održavanje sigurnih komunikacijskih linija. Da li je sve to, čak i u ovako pojednostavljenu science fiction izdanju, moguće ostvariti?

Dio američkih stručnjaka, na čelu s bivšim sekretarom obrane Brownom, ne vjeruje u tehnološku izvodivost projekta.³ Drugi američki autori tvrde da će SDI samo podići spiralu naoružanja jer će Sovjeti prići izgradnji većeg broja svojih ofenzivnih ICBM raketa, kako bi parirali američkoj obrani, ili će i oni biti prisiljeni krenuti u veliku svemirsku utrku. Problem je i u tome što kada jednom projekt krene i kada se za njega izdvoje značajna sredstva (a vjerojatno će biti postignuti i neki rezultati), budućem američkom predsjedniku bit će veoma teško eliminirati projekt. To osobito vrijedi za predsjednika koji bi ponovno došao iz redova republikanaca. Kritičari SDI, nadalje, ističu da cijenu od 40 milijardi dolara Sovjeti nikako ne mogu shvatiti kao čisto istraživanje i da će to biti daljnji dokaz kršenja SALT-1.⁴ Oni najuporniji protivnici Reaganove političke i SDI pozivaju se na službene izjave o tome da bi u svome najboljem obliku SDI mogao djelovati s 90% točnosti, postavljajući pitanje što bi bilo s preostalim 10% nuklearnih bojevih glava koje bi doletjele do cilja na američkom prostoru.

Pobornici SDI, međutim, za sada su mnogo radikalniji u svojim prezentacijama i nastoje dokazati da je projekt u cjelini ostvariv. Kako piše general Abramson, direktor SDI, nije u pitanju da li SAD mogu izgraditi visoko efikasan obrambeni raketni sistem, nego samo kojim će to sredstvima učiniti i koliko će on biti djelotvoran. Onim Amerikancima koji su i dalje skeptični

³ Isto.

⁴ *It's Still Star Wars*, The New York Times, February 24, 1985.

tični u pogledu moguće realizacije takvoga novog sistema obrane poručuje se da su nerealni i da žele »svemir vidjeti kao svetište«, a ne kao arenu realnoga vojnog natjecanja dviju supersila. Istodobno, da bi bili umireni kritičari inicijative, koji se pozivaju na teško financijsko stanje američkog budžeta i nova opterećenja koja će donijeti SDI, službeno se najavljuje da će SDI ubrzati i civilni program istraživanja svemira i tako »stimulirati nacionalnu ekonomiju«, te sam za sebe postati rentabilnim.⁵

U zapaženom članu pod naslovom *U potrazi za sigurnošću: slučaj strategijske obrambene inicijative* trojica istaknutih američkih znanstvenika: Zbigniew Brezinski, Robert Jastrow i Max Kampelman⁶ podržali su Reaganov prijedlog, ističući da unatoč svim kritikama i sumnjama projekt treba realizirati.⁷ Po njihovu mišljenju, cijena njegova punog dovršetka do kraja devedesetih godina ovog stoljeća bila bi oko 560 milijardi dolara, a time bi se postigla sigurnost koja bi bila čak veća od 90%.

Dok se kritičari SDI najviše bave političkim i vojnim rizicima koje nosi nova inicijativa, administracija nastoj SDI promatrati u širem kontekstu odnosa sa Sovjetskim Savezom i jačanja ukupne američke vojne sile. Za SDI se između ostaloga kaže da je to:

- jedina moralna obrana;
- istraživanje koje ima vrijednost i za buduće generacije;
- iako nije sasvim savršen, bit će ipak ubrzo koristan;
- SDI može pomoći kontrolu oružja.⁸

U skladu s novim doktrinarnim pogledima SDI se, svakako, uklapa u novo razmišljanje o strategijskim odnosima i potrebi jačanja američke vojne sile. Ako se želi ostvariti američka prevlast na ukupnome strategijskom planu, onda su, uz ostale mjere, civilna zaštita i SDI izvanredno značajna sredstva kojima se može raditi na priperamnju Amerike za manje gubitke u slučaju nuklearnog rata. No, osim te izrazito vojno-strategijske komponente ne treba zaboraviti ni odnose između Istoka i Zapada, a prije svega odnose dviju supersila.

Po mišljenju brojnih suradnika administracije, iscrpljivanje sovjetske ekonomije je cilj kojemu treba pojačano težiti, a kako piše Edward Teller,

⁵ *Washington Post*, January 13, 1985.

⁶ *International Herald Tribune*, January 28, 1985.

⁷ U želji da posebno demonstriraju vrijednost novog projekta i pokažu kako je on realističan, trojica autora pišu da znanstvena zajednica i inače nema dobru bilancu u mogućnostima predviđanja tehnološkog razvoja. Kao primjere takve vrste oni navode da je 1926. godine poznati britanski znanstvenik A. Bickerton tvrdio da je znanstveno nemoguće zamisliti slanje rakete na Mjesec. Admiral W. D. Leahy je, uoči eksplozije atomske bombe govoreći Trumanu kao stručnjak za eksplozije, jamčio da bomba neće eksplodirati. W. Bush, koji je bio na čelu američkog znanstveno-istraživačkog tima u toku II svjetskog rata, odbio je projekt o izgradnji rakete dosega 3 tisuće milja kao »neostvariv«. Na kraju nabiranja neuspjelih predviđanja, Brezinski, Jastrow i Kampelman uzimlju i McNamarinu izjavu iz 1965. godine o tome da »nema indicija da Sovjeti žele izgraditi strategijske snage koje bi bile toliko velike kao naše«. Svi ti argumenti služe jednom cilju: dokazati da je u sadašnjim tehnološkim, a svakako i vojnopoličkim uvjetima izgradnja SDI realna i korisna investicija, koja bi istodobno trebala mijenjati pitanje sigurnosti.

⁸ *The New York Times*, February 24, 1985.

tvorac hidrogenske bombe⁹, ako Reaganov plan uspije natjerati Sovjete da povećaju svoje ofenzivne snage »već smo time nešto postigli«.¹⁰ Službene procjene administracije govore da je sovjetska vojna sila na silaznoj liniji, da je američki opći razvoj u usponu, a nova tehnologija omogućuje da Sjedinjene Države relativno lako i brzo krenu u SDI. Smatra se da će to Sovjetski Savez veoma teško ostvariti i da će ekonomsko iscrpljivanje imati daleko šire posljedice na ukupan razvoj sovjetskoga političkog sistema.

Dio američkih promatrača, fasciniran Reaganovom inicijativom, smatra da ako Sovjetski Savez izabere pravac jačanja svojih ofenzivnih raketa, kako bi smanjio mogućnost djelovanja budućeg SDI sistema, to će biti vezano uz daljnje slabljenje sovjetske privrede i vodit će jačanju utrke u naoružanju, koju će Amerika promatrati s viših »svemirskih« pozicija s obzirom da je njezina tehnologija na višoj razini. Ako Sovjetski Savez odluči prihvatiti izazov i krenuti također u izgradnju vlastitoga obrambenog svemirskog sistema, onda se smatra da će biti udvostručeni sovjetski vojni izdaci i da će utrka u svemiru dobiti nove oblike koje će Sovjeti teško pratiti.

Čak ako se i ne uspije u realizaciji SDI sistema, koji bi jamčio 90% američke sigurnosti, smatra se da bi i 50% sigurnosti bilo dostatno da Sovjetima pokaže kako ne postoji mogućnost za nanošenje prvog udara Americi te bi tako opasnost od nuklearnog rata bila udaljena.¹¹ Zanimljivo je, svakako, da ovakav pristup, koji operira samo s mogućnošću sovjetskoga prvog udara i započinjanjem nuklearnog rata sa sovjetske strane, nikada ne uzima u obzir i drugu varijantu, tj. mogućnost da Sjedinjene Države napadnu prve. Tim prije što se i sadašnje kao i prijašnje administracije odlučno odupiru zahtjevima, koji su sazreli i u Americi, da se potpiše Ugovor o nepri-mjenjivanju nuklearnog oružja kao prvog, tj. da se praktički odstrani mogućnost preventivnog udara.¹² A ako ne bi bilo prvog udara, onda nema ni drugog niti trećeg, pa time i samo postojanje nuklearnog oružja znatno gubi na značenju.

Promatrano sovjetskim očima, i raketa MX i evrorakete, a osobito Strategijska obrambena inicijativa, mogu se tumačiti kao nastojanje da se ojača položaj Amerike, postigne nuklearna superiornost i tako dođe u poziciju za

9 Edward Teller je, inače, jedan od onih koji se zalažu za umanjivanja opasnosti od nuklearnog rata. Po njegovu sudu, nakon 100 dana opasnost od radijacije gotovo da ne postoji, a uz organiziranu civilnu zaštitu gubici bi »bili minimalni«. Kao dokaz svojih tvrdnji Teller navodi da su već tri dana nakon eksplozije bombe u Hirošimi tramvaji redovito vozili. No, američki znanstvenik zaboravlja reći što je bilo s desecima tisuća unesrećenih koji su umirali godinama nakon eksplozije. *The Arms to ARMAGEDDON, Generals for peace and Disarmament*, Leamington 1984, str. 64, »International Herald Tribune«, 9. listopada, 1983.

10 To je mišljenje R. Cookera, direktora Pentagonove Agencije za istraživanja.

11 Isto.

12 Četvorica istaknutih američkih političara: R. McNamara, G. Bundy, G. Kennan i G. Smith iznijeli su prijedlog za promjenu osnovnih vojnih koncepcija Zapada. Između ostalog, oni traže da NATO napusti ideju o prvoj upotrebi nuklearnog oružja i ističu da bi se svaki konflikt, uz upotrebu nuklearnog oružja, veoma brzo pretvorio u svjetski sukob golemih uništavajućih razmjera. Članak je izazvao veliku pažnju u američkim političkim krugovima, ali je administracija bila izrazito neprijateljski raspoložena prema toj inicijativi koja nije uzeta u nikakvo službeno razmatranje. McGeorge Bundy, George Kennan, Robert S. McNamara and Gerard Smith, *Nuclear Weapons and the Atlantic Alliance*, Foreign Affairs, Vol. 60, br. 4 (Spring), 1982.

nanošenje prvog udara.¹³ SDI znači posebnu prijetnju, jer ako sovjetska strana ne bi ušla u tu veliku utakmicu, a Sjedinjene Države u određenom roku povećaju svoju obrambenu moć (nije čak ni važno da li će ona biti realizirana s 90 ili manje postotaka), sigurno je da bi Sovjetski Savez tada bio u znatno podređenijoj situaciji i da bi praktički nuklearni paritet u velikoj mjeri i nestao.

Američki saveznici i SDI

Predsjednik Reagan nikako ne prihvaća termin »rat zvijezda« i čak javno traži da se njegov tvorac odrekne tog naziva, ističući da se time stvara »lažna impresija o onome o čemu mi govorimo«. ¹⁴ Svoj precizniji pogled na SDI Reagan je iznio zapadnoevropskim saveznicima i Japanu, od kojih se očekuje aktiviranje u izradi nove zajedničke obrane. Strahujući stalno od američkog napuštanja ili smanjivanja obveza, zapadni saveznici i SDI doživljavaju kao mogućnost da se u okviru novoga tehnološkog razvoja stvore oružja koja bi i njih zaštitila, stvarajući stalni i otvoreni nuklearni kišobran nad Zapadom.

No, ipak, posebno značajna pitanja odnose se na stavove američkih saveznika. Zapadna Evropa je, u cjelini gledano, bila zatečena Reaganovom najavom programa SDI i za veći broj zapadnoevropskih promatrača to je bio daljnji dokaz nastojanja da se o bitnim pitanjima sigurnosti donose rješenja bez prethodnog konzultiranja saveznika Amerike. Upravo zbog toga ni danas zapadna Evropa nema jedinstvenog stava o SDI i uz neka oprezna prihvaćanja ideje postoje i oni koji se protive novog tehnologiji. Razlozi su takvih stavova višestruki.

U čisto vojnopolitičkom pogledu, dio zapadnoevropskih državnika promatra SDI kao sredstvo promjene strategijske stabilnosti u evropskim regionalnim razmjerima. Američko-sovjetski pregovori u Ženevi od sada jasno pokazuju sovjetsku želju da se pregovara o cjelini, te da se svemirska strategija ne odvajja od zemaljske. Američko odbijanje takva pristupa može dovesti do prekida pregovora, čime bi i rakete srednjeg dometa ispale iz pregovaračkih okvira. A upravo zbog raketa srednjeg dometa, koje su u Evropi shvaćene kao dodatna opasnost, očekivalo se da bi Ženeva trebala značiti korak naprijed.

S druge strane, ako Sovjetski Savez zaostane ili uopće ne krene u izgradnju nekog sistema koji bi odgovarao američkom SDI, tada bi sovjetska strategijska moć bila osjetno oslabljena u odnosu na američku. Međutim — kako se pribijavaju stanoviti zapadnoevropski političari i stratezi — u tom

13 Sovjetski akademik V. Avdujevski ovako ocjenjuje SDI: »Taj se sistem na svaki način reklamira kao isključivo kozmički štit od raketnog napada koji ima čisto obrambeni karakter. Ipak, riječi o obrambenoj strategiji nekoga neće moći obmanuti. Uz detaljnije promatranje jasno je da se tu skriva ofenzivna strategija prvog udara. Jer, SAD se ne spremaju da likvidiraju svoje strategijske sisteme, već da ih dalje razviju. Nakon stvaranja kozmičkog štita računaju s nanošenjem prvog udara u nadi da će ostati nekažnjeni. V. Avdujevski, »Za miroljubivi Kozmos, međunarodnu odgovornost i zajedničko djelovanje«, *Međunarodna politika*, 1985, br. 840, str. 12

14 *The New York Times*, February 24, 1985.

slučaju Sovjetski Savez bio bi zainteresiraniji da pokaže svoju vojnu silu u regionalnim granicama, a Evropa bi bila najidealnije područje takva demonstriranja. Time bi i pritisak na zapadnoevropske zemlje članice NATO-a bio znatno jači. Sovjetske vojne snage stacionirane u Evropi dobile bi novu funkciju zastrašivača, a zapadnoevropska obrana morala bi računati s novim izdacima, prvenstveno na konvencionalnom planu, čak i u slučaju da bude ostvaren veliki američki svemirski štiti koji bi zahvatio i zapadnu Evropu.

Uz ta otvorena pitanja, koja se tiču članica NATO-a, treba svakako uzeti u obzir i problem britanske i francuske nuklearne sile. Ako Sjedinjene Države realiziraju SDI više je nego sigurno da će Sovjetski Savez poduzeti slične mjere i da će, sa stanovitim zakašnjenjem, izgraditi svoj obrambeni strategijski sistem. U tom slučaju britanske nuklearne snage i slavna francuska »force de frappe« gube na značenju. To se posebno odnosi na francusku force de frappe, koja se upravo predstavljala kao temelj francuske nezavisnosti i tzv. mogućnosti djelovanja prema svim azimutima. Glavni azimuti djelovanja u odnosu na dvije supersile izgubili bi na značenju, jer bi veliki svemirski štiti supersila bio sasvim dovoljan da apsorbira mali broj francuskih raketa.

Nije teško pretpostaviti da bi i američki i sovjetski sistem svemirske obrane bili dovoljno snažna sredstva otklanjanja pomisli o napadu i da bi, bez obzira na golemu cijenu obrane, odnosi dviju supersila na strategijskom planu ostali u biti isti.

Međutim, ako Sovjetski Savez bude prisiljen krenuti u izgradnju svoga velikog sistema SDI, onda se odmah postavlja i pitanje što će biti s kineskom nuklearnom silom. Hoće li američka nastojanja da se NR Kina uvuče u strategijske inicijative i planove kojima bi se zaokružio Sovjetski Savez smanjiti značenje NR Kine i njezina nuklearnog oružja? Jer, ako bi sovjetski SDI bio u stanju djelovati spram Sjedinjenih Država i američkih raketa, onda bi to bilo još lakše učiniti u odnosu na kinesku nuklearnu silu. Time bi Kina kao opasnost na sovjetskim granicama izgubila bitno na značenju, a u strategijskom planu zaokruživanja Sovjetskog Saveza američka svemirska inicijativa pomogla bi da SSSR izgradnjom adekvatnog sistema lakše riješi pitanje zaštite od kineskih raketa.

I bez velikih proračuna i predviđanja može se lako zaključiti da bi razvijanje SDI u širim okvirima znatno izmijenilo odnose u nuklearnoj hijerarhiji. Ako je do sada dio zemalja i došao u posjed nuklearnog oružja i našao sredstva za izgradnju prijenosnika nuklearnog oružja, više je nego sigurno da u veliki svemirski strategijski poduhvat mogu ući samo dvije velike zemlje: Sjedinjene Američke Države i Sovjetski Savez. Teško je pretpostaviti da bi bilo koja druga zemlja, ili skupina zemalja, mogla uložiti tolika sredstva u izgradnju svoga oblika SDI. Tako bi došlo do nove polarizacije u pogledu posjedovanja nuklearne tehnologije i nuklearnog oružja, čime bi dvije supersile još odmakle od ostalih zemalja, namećući se kao dva velika i nedostižna arbitra o kojima ovisi očuvanje i postojanje naše civilizacije.

U ekonomsko pogledu, zapadnoevropski saveznici Amerike također nisu jedinstveni u prihvaćanju SDI. Lako je pretpostaviti da bi se dio zemalja mogao brzo uključiti u tehničku fazu istraživanja u ovoj početnoj fazi. No, drugo je pitanje u kojoj bi mjeri to kasnije bilo ostvarivo i da li bi, kada

velika tehnologija SDI krene, bilo mjesta za manje zemlje. Brojni nusproizvodi što će nužno proizaći iz SDI u Americi, a posebno oni koji bi nastali u zapadnoj Evropi, po mišljenju dijela zapadnoevropskih promatrača, odmah bi se našli na listi COCOM-a, što znači da bi imali ograničene tržišne okvire plasmana te da se ne bi moglo računati na širi eksport. Pitanje je da li se u takvim uvjetima isplati investirati tolika sredstva koja bi zapadnoevropske zemlje dovele u poziciju da moraju slabiti svoje konvencionalne snage, civilnu privredu i socijalne službe. Toga se pribojavaju čak i one vlade i političke stranke koje su se do sada izjasnile za SDI.

Želja da se ne zaostane i da se uhvati tehnološki korak s Amerikom bit će praćena i strahovanjem da, kad se uđe u taj veliki poduhvat, nema skorog izlaska iz njega, te će pokrenuti stroj gutati stalno nova sredstva. Za razliku od Amerike gdje se najavljuju čak i mogućnosti realizacije profita u SDI programu, u zapadnoj Evropi znatno je više skepse, a javno mnijenje ne priklanja se previše toj ideji.

Nova vrsta obrane ili science fiction?

U sadašnjoj fazi rasprava o SDI, uz svu kompliciranost tehničkih detalja, čini se da postoje tri opcije koje bi se moglo ostvariti pomoću SDI.

Prva od njih odnosi se na zaštitu stanovništva. To je, svakako najkompleksniji i najteže ostvariv cilj koji, unatoč sredstvima što bi bila uložena, ni sada a ni u budućnosti ne bi bilo lako postići. Tom opcijom išlo bi se na uništavanje svih vrsta nuklearnih oružja u letu, što podrazumijeva tehničke mogućnosti uništavanja raketnih projektila, bombardera natovarenih nuklearnim teretom i krstarećih projektila. Ako bi se postiglo takvo stanje obrane, onda bi definitivno bila odstranjena i doktrina odmazde i potpuno zamijenjena novom doktrinom sprečavanja nuklearnog napada.

Druga opcija vezana je uz potrebu stvaranja takvog SDI sistema kojim bi se čuvali tzv. tvrdi ciljevi. U tom sklopu razmatranja ističe se da, dok je potpunu zaštitu stanovništva gotovo nemoguće ostvariti, postoji mogućnost da se manjim sredstvima sačuvaju komandni i kontrolni punktovi, vojne instalacije i učvršćeni raktenj silosi. Smatra se da je izvedbena ta opcija ostvariva, te da bi znatno manje koštala.

Treća opcija bila bi postavljena tako da SDI smanji mogućnosti nanošenja štete u trenutku pokretanja nuklearnog napada. Stupanj zaštite ovisio bi, svakako, i o snazi i namjerama napada protivnika.

U rasponu od prve do treće opcije trenutno postoji, čini se, visoki stupanj suglasnosti u tvrdnji da je potpuna zaštita stanovništva neostvariv cilj bar za nekoliko desetljeća. Neki skeptičniji promatrači, poput dr Harolda Browna, tvrde da je to i posve neizvedivo.

Mogućnosti realizacije druge i treće opcije — zaštite čvrstih ciljeva i smanjivanja štete — koliko god izgledale praktički ostvarive nose značajne opasnosti. Očuvanje vlastitih čvrstih ciljeva i mogućnost smanjivanja štete mogu u sebi nositi i veliki stupanj rizika. Za razliku od sadašnjeg stanja, u kojemu svijest o uzajamno mogućem nuklearnom uništenju djeluje kao primarni ograničujući faktor pokretanja nuklearnog sukoba, ispravno ili pogrešno uvjerenje o mogućnosti zaštite vitalnih punktova ili o tek ograni-

čenom nuklearnom stradanju mogu predstavljati veoma opasne izazove. A već u današnjoj fazi razvoja nuklearnog oružja teško je zamisliti da bi se neki nuklearni sukob mogao limitirati ili da jedna od supersila ne bi imala dovoljno snage za adekvatan udarac.

No, ako su to određene strategijske vojne konsideracije, ne treba zabraviti da bi upravo euforija oko SDI mogla veoma negativno djelovati na kontrolu oružja. Iluzije ili realnosti oko stvaranja određenog stupnja svemirske obrane mogle bi utjecati na zauzimanje sasvim drukčijih pozicija u odnosu na kontrolu oružja, a Reaganova najava da Sjedinjene Države odustaju od primjene SALT-a može se, također, promatrati u svjetlu tih iščekivanja. Istodobno, američko nastojanje da se pitanje svemirske obrambene inicijative sasvim izdvoji iz američko-sovjetskih pregovora o kontroli strategijskog oružja i raketa srednjeg dometa jasno pokazuje pravac kojim će administracija dalje ići.

Popularnome američkom predsjedniku, čak i u trenucima kad je državni budžet opterećen velikim deficitom, bilo je daleko lakše donijeti odluku o pokretanju napora za eliminiranjem »nemoćnog i zastarjelog oružja« pomoću SDI. Štoviše, Reaganova inicijativa imala je i elemente što ih godinama ističu razni pokreti za mir zalažući se za uklanjanje zastrašivanja kao sredstva održanja mira i traženje novih instrumenata stabilnosti. Taj pokušaj pronalazanja nekoga apsolutnog zaštitnog sredstva kojim bi se odstranio nuklearni monstrum, a istodobno pomoću vlastite snažnije i savršenije tehnologije postigla superiornost, može dobiti podršku velikog broja Reaganovih pristaša u zemlji i u svijetu. Svijet koji je naučio živjeti s nuklearnim oružjem u toj mori pozdravlja svaku nadu za mirniji i sigurniji život i spreman je na stanovita odricanja kako bi se postigao taj značajni cilj.

U nedavnoj američkoj prošlosti postojala su dva slična projekta kojima se, također, težilo stvaranju tzv. apsolutne zaštite od nuklearnog oružja. U doba velike euforije oko lansiranja sovjetskog Sputnika i šoka koji je tada proživljavala Amerika, Eisenhowerova ekipa dobila je niz prijedloga kako treba ojačati američku vojnu silu i povratiti vodeće mjesto Americi. Jedan od tih prijedloga, »Bambi«, tvrdio je da se »apsolutna sigurnost« i, naravno, prevlast Amerike mogu realizirati slanjem velikog broja satelita u svemir, koji bi bili tako programirani da uništavaju sovjetske rakete prilikom napuštanja atmosfere. Eisenhowerova administracija, u kojoj je tada posebno mjesto imao Herbert York kao direktor istraživačkoga obrambenog programa Pentagona, imala je mnogo problema dok nije uspjela odbaciti ovaj »apsolutno oružje« koje je trebalo ojačati obranu Amerike.

Nešto kasnije, promatrajući pitanja opstanka svijeta sa širih strategijskih premisa i videći opasnosti od jačanja nuklearnog oružja, osobito na sovjetskoj strani, jedan od vodećih američkih i svjetskih stratega Herman Kahn formulirao je svoj prijedlog o rješavanju opasnosti od izbijanja nuklearnog rata.¹⁵ Svaka kriza u međunarodnim odnosima povlači za sobom daljnju krizu. Spiralu uništenja koja je uzrokovana neprijateljstvima veoma je teško vratiti natrag. Stoga bi trebalo uvesti takvo stanje permanentnog straha da bi protivnik bio zaustavljen pred svakom daljnjom fazom eskalacije, jer bi mu moralo biti jasno kako se to ne isplati. Po mišljenju

15 H. Kahn, *Thing to Come: Thinking about the 70s and 80s*, New York 1972, str. 90.

Kahna, izgradnja takvoga permanentnog sistema zastrašivanja, koji bi na drugoj strani trebao predstavljati neko oružje apsolutne isgurnosti u strahu, moguće je izgraditi za deset godina, a cijena bi bila oko 10 milijardi dolara. Taj instrument, koji je Kahn nazvao »Strojem sudnjeg dana« (Doomsday Machine), bio bi ispunjen nuklearnim eksplozivom i kompjutorski povezan sa središtem kompjutorskog sistema koji bi objektivno bilježio sve faze narastanja konflikta. U slučaju povećane eskalacije stroj bi se samostalno aktivirao i time bi izvršio misiju uništavanja. Postojanje Stroja sudnjeg dana i stalna prijetnja mogućim uništenjem stvorili bi okvir pojačane ili čak apsolutne sigurnosti, jer bi stalni strah i svijest o opasnosti, koja automatski bdije u dubini zemlje (Kahn je predlagao dubinu od 600 metara), bili dovoljno sredstvo zastrašivanja koje bi moralo povezati sve države.

Međutim, osnovno pitanje Kahn ipak nije elaborirao, a ono glasi: tko bi bio subjekt koji bi mogao navesti, natjerati ili privoliti sve zemlje da prihvate takvu varijantu zastrašivanja, odnosno sigurnosti? Da li bi u ovome nesavršenom svijetu uopće bilo moguće postići tako visoki stupanj suglasnosti o sadašnjosti i budućnosti? Kao i u brojnim drugim Kahnovim projekcijama, i ova je bila nedorečena i u velikoj mjeri nerealna. Jer, ako se neprijateljstvo uzima kao stalna kategorija, a prijetnja totalnim uništenjem kao jedini izlaz koji bi prisililo države na mirnije ponašanje, to bi ipak iziskivalo početni konsensus na čijim bi temeljima bilo moguće graditi daljnje ponašanje i djelovanje.

Ako je Doomsday oružje dio svojevrstne znanstvene vojno-strategijske fantastike, a »Bambi« samo dio neuspjelih rješenja iz vremena Eisenhowerove administracije, to ne znači da će se za stanovito doba i o Reaganovoj Strategijskoj obrambenoj ofenzivi moći govoriti na isti način. Po svemu sudeći, tehnološki, ekonomski i vojnostrategijski parametri veći su istraženi i postoji čvrsto uvjerenje da Amerika može krenuti u novu veliku utrku, koja će automatski imati značajne ekonomske, vojne i političke implikacije. Prvih 30 milijardi dolara, sasvim sigurno, bit će dovoljno za pokretanje »inicijative«, a kad projekt krene teško će ga biti zaustaviti, osobito kada je odobrena tolika suma. Sovjetski odgovor u tom slučaju neće trebati dugo čekati. Posustati u ovoj situaciji bilo bi ravno samoubojstvu, a toga su svakako svjesni u Moskvi. Borba za stabilnost bilateralnoga nuklearnog balansa bit će nastavljena u novom izdanju i uz znatno višu cijenu.

Radovan Vukadinović

REAGAN'S »STAR WARS«

Summary

The *Strategic Defense Initiative* (SDI) is a new American project; it introduces substantial changes in a wide spectrum of U.S. activities — in military technology, doctrines and politics. The project was at first presented as the expression of

16 V. detaljnije: R. Vukadinović, *Američko-sovjetski odnosi 1917—1976*, Zagreb, 1977; *Detante of Debacle: Common Sense in U.S. — Soviet Relations*, New York, 1979; R. Pipes, *U.S. — Soviet Relations in the Era of Detente*, Boulder Co., 1981.

the U.S. Administration's efforts to replace the concept of deterrence which is based on offensive weapons and on the constant threat of mass retaliation, by a new kind of security, based on protection and defence. In technical terms, SDI is conceived as a perfect system of coordinated action, capable of timely deterring the orbits of Soviet missiles and of destroying them before the warheads can leave the atmosphere. Numerous technological, economic, political, ethical and other implications and consequences of the implementation of this system have become the subject of controversy and debate, both within U.S.A. and in the international community at large.